

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1978.3.05>

R. PULLAT

ÜHISKONDLIKU TÖÖJAOTUSE NIHKED JA TÖÖLISKLASSI FORMEERUMINE KODANLIKU EESTI LINNADES

Koondülevaate kapitalistliku Eesti ühiskonna sotsiaal-majanduslikust arengust läinud sajandi lõpukümnendil ja käesoleval sajandil annavad rahvastiku ühiskondliku tööjaotuse nihked. V. I. Lenini eeskujul tehtud ümberarvutuste alusel on koostatud allolev tabel, mis, kasutades V. I. Lenini sõnu, illustreerib kapitalismi alust ja on ühtlasi sissejuhatuseks linnarahvastiku sotsiaalse koostise käsitlesele.

Tabel 1

Rahvastiku ühiskondlik tööjaotus aastail 1881—1934 (%-des)*

	Põllumajandus- rahvastik	Kaubandus- ja tööstus- rahvastik	Mittetootlik rahvastik
1881 Eestis	77	16	7
1897 Eestis	68	25	7
kogu Venemaal	78	17	5
1922 Eestis	61	29	10
1934 Eestis	59	29	12

* Eesti NSV ajalugu. II kd. Tallinn, 1963, lk. 121; 1922. a. üldrahvalugemise andmed (tabelid). Uleriiklik kokkuvõte tööhäru ja ühiskondlike kihtide järele. Tallinn, 1924, lk. 2 jj.; II rahvaloendus Eestis. Tööhäru ja leibkonnad. I. III 1934 rahvaloenduse andmed. Viik III. Tallinn, 1935, lk. 14 jj.

Tabelist nähtub, et Eesti oli Tsaari-Venemaa kapitalistlikus süsteemis arenenumaid piirkondi. Ilmneb ka kaubandus- ja tööstusrahvastiku tunduvas kasvus põllumajandusrahvastiku arvel sajandi lõppkümnenditel. Ühtlasi selgub samast tabelist, kuivõrd pidurdavalt mõjus Eesti arengule Venemaa turu kaotus, majandussidemetekatkemine Venemaaga. Kuigi puuduvad andmed 1914. aasta kohta, on väljaspool kahtlust, et esimese maailmasõja eel oli kaubandus- ja tööstusrahvastiku osakaal Eestis veelgi suurem kui 1897. aastal. Ja kui see nii oli, siis võib arvatavasti öelda, et võrreldes 1914. aastaga vähenes kodanliku Eesti ühiskonnas kaubandus- ja tööstusrahvastiku osatähtsus. Samal ajal langes põllumajandusrahvastiku osakaal minimaalselt. Võib nentida, et kodanliku perioodi lõpuks kaubandus- ja tööstusrahvastiku osatähtsus veidi tõusis. Samuti kasvas arvatavasti mittetootliku rahvastiku osatähtsus. Üldiselt jäi aga kodanlik

Eesti tugeva agrarise kallakuga ja võrdlemisi staatilise ilmega maaks. Seda pidid tunnistama isegi kodanlikud statistikud: «Eesti kandvamaks, kõiki teisi ületavaks tööharruks on põllumajandus, andes ülalpidamist kuuele kümnendikule rahvastikust.»¹ Võrdlev-ajaloolisest vaatenurgast oli Eesti väga sarnane Soomega, kus 1940. aastal oli põllumajanduses tegev 53,7 ning kaubanduses ja tööstuses 33,1% rahvastikust.²

Haldusüksuste kaupa oli Eestis ühiskondlikus tööjaotuses olulisi erinevusi, mis johtusid sellest, kui soodsaid arenemistingimusi oli leidnud üks või teine tootmisharu. Maakondade rahvastikust tegeles 1934. aastal enamik põllumajandusega; tööstuses hõivatuid oli suuremal määral Viru- (12,7%), Harju- (10,3%), Valga- (9,9%), Tartu- (9,2%) ja Järvamaal (9,1%), seevastu oli näiteks Petserimaal nende osatähtsus üsna väike (2,3%). Mõned alevid kujutasid endast tööstuskeskusi, näiteks Sindis hankis tööstusest elatust 80,2%, Kundas 76,7% ja Mõisakülas 53,5% rahvastikust. Üldiselt oli aga alevirahvastik tugevasti seotud põllumajandusega (kohati see isegi domineeris, näiteks Kallastes 65,5% ja Mustlas 45,7%). Kaubanduskeskustena paistsid alevitest silma Mustvee (25,6%), Jõgeva (19,7%) ja Elva (13,2%). Linnades domineeris elatusallikana tööstus (60%); erandid olid Paldiski ja Tõrva: esimeses oli põllumajanduses tegev 24,8 ja teises 34% elanikkonnast. Linnarahvastikust hõivas tööstus Narvas 53,9, Türil 46,2, Tallinnas 43,1, Pärnus 38,3, Põltsamaal 38,2 ja Tartus 37,1%.³ 1917. aasta eelse ajaga võrreldes oli Tallinna tööstuspotentsiaal tugevasti langenud. Üldse oli kodanliku Eesti linnades tööstusrahvastiku osatähtsus madal. Teise koha pärast võistlesid ühiskondlik tegevus ja kaubandus. Kaubandusega tegeles Tallinnas 15,9 ja Pärnus 14,6% elanikkonnast. Transport ja side domineerisid Tapal (29,3%).⁴

Seega olid kodanliku Eesti linnad (eelkõige Tallinn ja Narva) kaotanud Esimese maailmasõja eelse ja aegse tööstusliku jõu. Rasketööstuse laostumise ja üksikute kergetööstusharude teatava arenemise tõttu suurenes tööstustoodangus pidevalt tarbeesemete osatähtsus. Uute, suhteliselt väikeste ettevõtete tekkimine ei tasakaalustanud tööstuse üldist langust ja selle toodang ei saavutanud isegi nn. tööstusliku orientatsiooni aastail sõjaeelset taset. See tõi paratamatult kaasa olulisi muutusi linnarahvastiku professionaalses ja sotsiaalses koostises. Olulised nihked tegi läbi ka Eesti linnade tööliklassi sotsiaalne struktuur.

Eestis 1917. aasta pöördeliseks sügiseks kujunenud ühiskonna klassi-struktuur deformeerus välismaise interventtsiooni ja klassisõja ajal. 1920. aastal, kui Eesti kodanlus haaras suurriikide abil võimu enda kätte, oli kapitalistliku ühiskonna põhilise tootva klassi, linnaproletariaadi (sealhulgas eriti vabrikutöölise) arv tublisti vähenenud. Kui 1917. aastal elas Eesti linnades umbkaudu 200 000 töölist, siis 1922. aastaks oli neid ainult 155 000. Sõja eel, 1914. aastal, oli Eestis vabrikutöölisi 46 000,⁵ 1920. aastal aga vaid 15 000 (linnades),⁶ sest majanduse arengu negatiivsed tendentsid ilmsesid eelkõige suurtööstuses. Võrdluseks: Lätis langes tööstustöölise arv aastail 1914—1920 135 000-lt 21 213-ni, sest sealgi oli kohalik suurtööstus kaotanud oma ajalooliselt väljakujunenud turu ning toor-

¹ Reiman, H. Rahvastiku tööharrud ja ühiskondlik kihistus Eestis. — Eesti Statistika, 1935, nr. 163 (6), lk. 285.

² Waris, H. Suomalaisen yhteiskunnan rakenne. [Helsinki, 1948], lk. 130.

³ Vt. ENSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehituse Riiklik Keskarhiiv (=ORKA), f. 969, nim. 4, s. 303, lk. 47 jj.

⁴ Samas.

⁵ Karma, O. Tööstuslikult revolutsioonilt sotsialistlikule revolutsioonile. Tallinn, 1963, lk. 337.

⁶ ORKA, f. 1831, nim. 1, s. 4652, l. 1—16.

ja kütteainebaasi.⁷ Sellest hoolimata pöörati Eesti majanduses kuni 1923. aastal alanud majanduskriisini peatahelepanu siiski tööstusele. Pandi alus nn. tööstusliku orientatsiooni poliitikale.

K. Marx on väitnud, et töölisklassi lühikese eluea tõttu toimub proletariaadi absoluutne kasv niisuguses vormis, et tema arv suureneb, kuigi tema elemendid kiiresti kuluvad. Seega vahetuvad tööliste generatsioonid kiiresti.⁸

Nagu Oktoobri-eelsel perioodil, oli hiljemgi Eesti töölisklassi täienemise peamiseks allikaks kehvtalurahvas. Ajavahemikus 1922—1934 küündis töötava (aktiivse) rahvastiku äravool maalt linna umbes 14 500 inimeseni.⁹ Kui lisada niisama palju mittetöötavaid (passiivseid) inimesi, võime väita, et linna tulnute ligilähedane arv oli 30 000 inimest. Eesti linnade suurtööstustööliste arv kasvas samas ajavahemikus 27 000 inimese võrra. Võib võrdlemisi kindlalt oletada, et suurem osa sellest moodustus ülaltoodud 30 000-st ning väiksem osa teistest allikatest — laostunud väikekodanlastest (käsitöolistest, väikekaupmeestest, vaesematest kinnisvaraomanikest jt.) ja teise põlve proletaarlastest. Töölis perekondadest pärinevate tööliste osatähtsuse probleemi tõstatas esimesena L. Ivanov 1963. aastal.¹⁰ Kahjuks pole teised uurijad sellele veel küllaldast tähelepanu pööranud. Nii või teisiti, kodanlikus Eestis suurenes selle allika tähtsus käesoleva sajandi algusega võrreldes, sest Esimese maa-

Tabel 2

Eesti linnade töölisklass 1922. ja 1934. aastal (koos perekonnaliikmetega)*

Linnad	1922		1934	
	Arv	Osatähtsus linnarahvastikus (%)	Arv	Osatähtsus linnarahvastikus (%)
Tallinn	74 091	60,5	91 786	60,0
Tartu	27 816	55,3	31 746	53,9
Narva	18 178	67,5	15 827	67,3
Pärnu	10 894	58,8	11 740	57,7
Valga	6 026	63,7	6 282	57,9
Viljandi	5 255	55,8	6 368	54,0
Rakvere	3 776	49,2	5 202	51,9
Võru	2 442	48,1	2 522	47,3
Haapsalu	2 008	47,1	2 104	45,2
Paide	1 624	54,5	1 721	52,4
Kuressaare	1 496	44,4	2 163	48,3
Petseri	739	36,7	1 795	42,0
Paldiski	534	50,8	391	46,0
Kokku	154 879	58,8	179 647	57,7
Alevid	20 824	58,8	15 808	59,0
Kõik kokku	175 703	58,8	195 455	57,8

* Пуллат, Раймо. Городское население Эстонии с конца XVIII века до 1940 года. Историко-демографическое исследование. Таллин, 1976, lk. 152, 158.

⁷ Dzērve, P. 1929—1933. Ekonõmiska krize buržuaziska Latvia un tas ipatnības. Rīga, 1953, lk. 47.

⁸ Маркс, К. Капитал, I kd., Tallinn, 1953, lk. 557.

⁹ Pullat, R. Eesti linnarahvastiku looduslik ja mehhaaniline liikumine ning vanuseline struktuur aastail 1917—1940. — ENSV TA Toim. Ühiskonnateadused, 1969, nr. 1, lk. 34.

¹⁰ Иванов Л. М. О сословно-классовой структуре городов капиталистической России. — Проблемы социально-экономической истории России. Москва, 1971, lk. 312—341.

ilmasõja eelne ja aegne tööstuslik tõus tõmbas ju linnadesse suure hulga kohalikku proletaarset massi. Kodanliku Eesti linnaproletariaadi formeerumise peaallikaks jäi aga ikkagi sisseränne.

Nagu tabelist 2 näeme, on Eesti linnade töölisklassi ligilähedane osatähtsus 1922. aastaks langenud alla 60 protsendi. Absoluutselt oli töölisi kõige rohkem Tallinnas, Tartus ja Narvas, kusjuures töölisklassi osatähtsus teiste klassidega võrreldes oli kõige suurem Narvas (67,5%), Valgas (63,7%) ja Tallinnas (60,5%). Oktoobri-eelsete aastatega võrreldes oli Eesti töölisklassi arvukuse seisukohast tõusnud Tartu tähtsus. Kogu Eestit haaranud suurtööstuse laostumine puudutas Tartut vähe, sest linnas polnud olulisi suurkätitsi. Tselluloosivabrik «Waldhof» nurustamise tõttu Esimeses maailmasõjas oli Pärnu langenud endiselt kolmandalt kohalt tahapoole. Küllalt suur oli töölisklassi osatähtsus alevite klassistruktuuris (58,8%), seda muidugi Sindi, Kärddla, Kunda ja Türi töölisalevi tõttu. Selline oli Eesti linnade töölisklassi horisontaalstruktuur. Vertikaalselt juhtis endiselt Tallinn (47,8%) Tartu (17,9%) ja Narva (11,7%) ees. See tähendab, et Eesti linnade töölisklassist elas pealinnas ligi pool. Tartus ja Narvas kokku ligi 20% ja ülejäänud 30% jagunes iärgmise kümne linna vahel. Kui analüüsida Eesti linnaproletariaadi klassilis-geograafilist struktuuri, selgub, et Tallinnas oli proletaarlasi 28,1, Tartus 10,6, Narvas 6,9, Valgas 2,3% ja teistes linnades alla kahe protsendi.

Töötava rahvastiku osatähtsus Eesti linnaproletariaadis oli 1922. aastal 57% (87 000 inimest). Neist moodustasid kõige olulisema sotsiaalpoliitilise rühmituse tööstustöölised. V. I. Lenin on oma töös «Suur algatus» konstateerinud: «...ainult teatav klass, nimelt linna ja üldse vabrikute ja tehaste töölised, tööstustöölised on võimelised iuhtima kogu töörahva ja kõigi ekspluateeritavate massi võitluses kapitali ikke kukutamiseks, selle kukutamise enese kestel, võitluses võidu käeshoidmise ja kindlustamise eest, uue, sotsialistliku ühiskonnakorra loomises, kogu võitluses klasside täieliku kaotamise eest.»¹¹ Vabrikutööliste ligilähedane osatähtsus Eesti linnaproletariaadis oli 1922. aastal 8,5% (1917. aastal oli Tallinnas sama näitaja 27,3%¹²). Samal aastal oli Eesti linnade töölisklassist tööstuses tegev 43,6%, seejuures Narvas koguni 59,6 ja Tallinnas 49%. Transpordi ja side alal töötas 9,6% töolistest (Valgas 28,4%, Paldiskis 14,3%). Majateenijaid oli tervelt 31,5%. Linnade kaupa võttes oli viimaste osatähtsus väga kõikuv. Täielikud andmed maja- ja isikuteenijate kohta on meil üldse olemas vaid 1922. aastast — siis oli neid ligi 15 000, neist 1200 meest ja 13 700 naist. Kaubanduses oli töolistest tegev 6,9, ühiskondliku tegevuse alal 6,4 ja põllumajanduses 2%. O. Sepre andmeil oli tööstustöölise arv Eestis 1921. aastal alla 20 000 inimese.¹³ Raudteelaste ja nende perekonnaliikmete arv oli 1920. aastal vastavalt 8236 ja 18 273. s. o. kokku 26 509 inimest (sellest Tallinnas umbes 12 000, Valgas 3000 ja Tapal 1000).¹⁴ Seega oli raudteelaste osatähtsus Eesti linnaproletariaadis küllaltki suur. Teenijate osatähtsus oli tööstustöötajate seas tavaliselt väike — 4—5%.¹⁵

Eesti majanduse vägivaldne lahtikiskumine Venemaa rahvamajandusest piiras tunduvalt Eesti linnade tööstuse tootmisvõimalusi. Venemaa

¹¹ Lenin, V. I. Teosed, 29. kd., lk. 387.

¹² Pullat, R. Tallinnast ja tallinlastest. Tallinn, 1966, lk. 71.

¹³ Sepre, O. Eesti kodanlik riik monopolide teenistuses. Tallinn, 1963, lk. 47.

¹⁴ ENSV Riiklik Ajaloo Keskarhiiv, f. 2000, nim. 1, s. 1184, l. 2 j.j.: Eesti linnade elektrijaamades töötas 1925. aastal 1100 inimest (vt. ORKA, f. 1831, nim. 1, s. 4097, l. 8).

¹⁵ ORKA, f. 4364, nim. 1, s. 720, l. 6. Statistilised andmed Tallinna linna asutuste tööliste arvu kohta aastail 1926—1938 vt. ENSV Tallinna Riiklik Keskarhiiv, f. 139, nim. 1, s. 1649—1654.

Tabel 3

Suurima suurtööstustöölaliste arvuga linnalised asulad Eestis 1920. ja 1939. aastal *

	1. I 1920		1. I 1939	
	Arv	%	Arv	%
Tallinn	7 470	65,2	24 657	62,9
Narva	1 365	11,9	5 286	13,4
Tartu	376	3,3	3 363	8,6
Pärnu	267	2,3	1 886	4,8
Viljandi	270	2,4	854	2,2
Sindi	500	4,4	825	2,2
Valga	270	2,4	543	1,4
Kunda	335	2,9	497	1,3
Mõisaküla	—	—	347	0,8
Kärdla	198	1,7	381	0,9
Türi	219	1,9	265	0,7
Rakvere	190	1,6	167	0,4
Võru	—	—	142	0,4
Kokku	11 460	100,0	39 213	100,0

* ENSV ORKA, f. 1831, nim. 1, s. 4958; f. 696, nim. 4, s. 320, 321.

siseturu rahuldamiseks loodud suurtööstus, eriti metallitööstus oli satunud raskesse olukorda. Rohkesti vabrikuid seisis või oli peaaegu tegevusetu, tööliste arv oli tublisti vähenenud. Kui 1917. aastal oli ainuüksi Tallinnas umbes 30 000 vabrikutöölist, siis 1920. aastal oli neid kõigis Eesti linnades kokku 15 000. Tekstiilitööstuses töötas neist 40,2, masina- ja metallitööstuses 33,6 ning paberi-, puidu- ja metsatööstuses 13,3%. Võrreldes 1914. aasta seisuga oli Eesti põhilistes tööstusharudes, s. o. metalli- ja masinatööstuses, tööliste arv langenud 1920. aastaks 12 400-lt 5000-ni, tekstiilitööstuses 16 000-lt 6000-ni ning paberi-, puidu- ja metsatööstuses 6500-lt 2000-ni. Suurkätisi (s. o. 20 või rohkema töölisega käitisi) oli 1920. aastal ligi 100.¹⁶

Nagu näitab tabel 3, elas 1920. aastal vabrikutöölisi kõige rohkem Tallinnas (65,2%), Narvas (11,9%), Sindis (4,4%) ja Tartus (3,3%). Tallinna, Narva ja Pärnu suurtööstuse allakäigu tõttu oli suurenenud Sindi ja Kunda vabrikualevi (2,9%) osatähtsus.

1921. aastal korraldas Riigi Statistika Keskbüroo Majanduse Osakond vabrikantide seas küsitluse tööstuse arengut takistavate asjaolude kohta. Selgus, et kõigist takistavatest teguritest moodustas kõigis tööstusharudes 39,8% turgude puudus ja 59,0% tooraine kallidus.¹⁷

Tööstuse taastamine nõudis rohkesti kapitali, mida hangiti peamiselt riigi ressurssidest. Ses suhtes etendas tähtsat osa Eesti Pank, kelle laenudest valdav osa läks tööstusele (1923. aasta 1. oktoobri seisuga 2 333 000 marka ehk 54%).¹⁸ Endisi metallitööstuseid püüti tegevuses hoida sel teel, et neile hangiti laene ja välistellimusi riigi tagatisel.¹⁹ See toimus osalt ka tööpuuduse kartusel. Varsti selgus aga, et need ergutuskatsed on kunstlikud. 1920. aastate algul näemegi tööstuslikus orientatsioonis teatud kõikumust ja sihtide puudumist. Eraettevõtlus oli väga elav, kuid ka siin ei olnud perspektiivid selged. Ettevõtluse ulatusest

¹⁶ Eesti linnade kesk- ja väikekätiste kohta vt. ORKA, f. 1831, nim. 1, s. 4093, l. 10.¹⁷ ORKA, f. 1831, nim. 1, s. 4093, l. 28.¹⁸ Kodres, M. Kodanliku Eesti riigieelarve valitsevate klasside teenistuses (1918—1934). Tallinn, 1971, lk. 25.¹⁹ ORKA, f. 73, nim. 1, s. 1363, l. 27; s. 1478, l. 10.

tööstuses aastail 1919—1924 saame teatava kujutluse asutatud ettevõtete arvu põhjal. Tollal asutati 150 suur- ja 1200 kesktööstusettevõtet,²⁰ kusjuures aktsiaseltside ja osäühisuste põhikapitalide summa oli 2,2 miljardit marka. Sellest mahutati puidutööstusse 643 milj., tekstiilitööstusse 219 milj., metallitööstusse 245 milj. ja keemiatööstusse 265 milj. marka. Uued ettevõtted vajasid aga peale põhikapitali ka tegevuskapitali. Väga ligikaudu mahutati neil aastail tööstusse 4,5 miljardit marka. Pool sellest saadi riigi ressurssidest, teise poole moodustasid väliskapital ja eraturu ressursid. Tööstuskrediit põhines peamiselt lühiajalistel laenudel. Laenud olid suures osas illikviidsed ja see ähvardas raskustega paljusid lühikrediidiasutusi, eeskätt aga emissioonipanka. Paratamatult tuli laenu andmine tööstusele viia reaalressursside piiresse, s. o. ulatusse, mis vastas kapitali tegelikule akumulatsioonile. Murrang krediidipoliitikas 1924. aastal kajastus teravalt tööstuses.²¹ Palju ettevõtteid sattus raskustesse. See oli esimene suurem kriis kodanliku Eesti tööstuses. Sellest annab tunnistust ka Eesti väliskaubanduse bilanss, mis oli 1924. aastani passiivne.²²

Üldkookuvõttes ei saavutanud kodanliku Eesti tööstus tervikuna isegi tööstusliku orientatsiooni aastail sõjaeelset taset ei tööliste arvu ega toodangu üldmahu poolest. Tööliste arv moodustas 1923. aastal ainult 65% sõjaeelsest tasemest.²³ Lisaks sellele algas vaadeldaval perioodil intensiivne rasketööstuse laostumine, millest annab tunnistust ka suurtööstuse jõumasinade võimsuse vähenemine: 1922. aastal 53 687 hj, 1925. aastal 52 315 hj ja 1928. aastal 44 899 hj (viimasest arvust asus Tallinnas 15 796 hj e. 39,5% ja Narvas 11 189 hj e. 24,8%).²⁴ Suurtööstustööliste arv langes 28 994-lt 1923. aastal 28 446-ni 1924. aastal.²⁵ Balti Manufaktuur jäi seisma 16. detsembril 1923, o/ü. «Atlanta» likvideeriti päev varem. Tööliste arv vähenes veel Vene-Balti, Peetri, «Ilmarise» ja «Dvigateli» tehases.²⁶ 1. jaanuaril 1925 oli Eestis suurtööstustöölisi umbes 25 000.²⁷

Metalli- ja masinatööstuse langus jätkus ka kapitalismi ajutise stabiliseerumise aastail: 1922—1929 vähenes metallitööliste arv 3000 inimese võrra,²⁸ jätkus suurkätitiste sulgemine. Tootmine vähenes ka tsemendi-, keemia- ja puidutööstuses. Jõudsamalt arenesid vaid tarbekaupade tootmine ja põlevkivitööstus.²⁹ Eesti Pank püüdis hoiduda investeerimiskrediidi laiendamisest. Kapitali puudus aga takistas arengut. Kokku investeeriti tööstuses aastail 1925—1929 20 miljonit krooni, suurem osa sellest just kahel viimasel aastal.³⁰ 1928. aastal ületas tööliste arv 1923. aasta taseme 3% võrra.

Kriisi ajal vähenes Eesti suurtööstustööliste arv 1929. aastal 28 462,

²⁰ ORKA, f. 1831, nim. 1, s. 4658, l. 4; on ka teisi andmeid: f. 73, nim. 1, s. 1122, l. 121 jj.; f. 2194, nim. 1, s. 6, l. 1.

²¹ ORKA, f. 1831, nim. 1, s. 4568, l. 5.

²² ORKA, f. 73, nim. 1, s. 1122, l. 199.

²³ Saarniit, H. Kodanlik Eesti sõjajärgse revolutsioonilise kriisi aastail (1920—1924). Tallinn, 1958, lk. 43—44.

²⁴ ORKA, f. 1831, nim. 1, s. 4383, l. 53—54.

²⁵ Janusson, I. Eesti majanduse areng 1918—1928. — Eesti Statistika, 1928, nr. 75(2), lk. 88—100; vt. ka kaubandus-tööstusministri abi A. Luki referaati kodanliku Eesti tööstuse kohta 1923. a. — ORKA, f. 990, nim. 1, s. 48, l. 1—10.

²⁶ ORKA, f. 73, nim. 1, II osa, s. 229, l. 2; Semper, P. Tööjõud ja toodang suurtööstuses 1926. a. — Eesti Statistika, 1928, nr. 75(2), lk. 110—125.

²⁷ ORKA, f. 73, nim. 1, s. 274, l. 76.

²⁸ Elango, O. Eesti kapitalismi ajutise, ebakindla stabilisatsiooni aastail (1925—1929). Tallinn, 1958, lk. 19.

²⁹ ORKA, f. 1831, nim. 1, s. 4568, l. 6.

³⁰ ORKA, f. 1831, nim. 1, s. 4568, l. 7.

1930. aastal 27 208, 1931. aastal 24 843 ja 1932. aastal 22 790 inimeseni.³¹ 1931. aasta vältel langes suurettevõtete arv 273-lt 261-ni. Likvideeriti põlvutöömehhanismide tehase «Tegur», seisma jäi «Dvigatel». Ainult a/s. F. Krull suutis tegevust isegi laiendada, seda just teedeministeeriumi tellimuste tõttu (teerullid ja kitsarööpmelise raudtee vedurid).³² Kõige rohkem kahanenud töölise arv tekstiili- ja puidutööstuses, ja seda nimelt ekspordivõimaluste ahenemise pärast.³³ Linnade vabrikutöölise arv langes ligilähedaste arvutuste järgi kriisieelsest kõrgseisust, 1929. aasta 21 000-lt 17 000-ni 1932. aastal ja 16 000-ni 1933. aasta algul.³⁴ Aastail 1929—1933 vähenenud töölise arv rohkem kui neljandiku võrra.³⁵ Majanduskriis hakkas Eesti tööstuses eriti selgelt ilmnema 1930. aasta teisel poolel. 1932. aastaks oli eksporditegevus kahanenud neljandikuni kriisieelsest. Sagenesid ettevõtete maksujõuetuks jäämise juhtumid ning oksjonid.³⁶ Töölisi vallandati massiliselt, mistõttu kasvas nii osaline kui ka täielik tööpuudus. Näiteks töötas 1932. aastal 55% suurtööstustöölisest lühendatud tööajal. Ametlikult registreeritud töötute arv ulatus samal ajal üle 31 000. Valitsus oli sunnitud töötatöölisetele organiseerima nn. hädaabitöid. Võrdluseks olgu öeldud, et Lätis langes vabrikutöölise arv aastail 1929—1932 30% võrra.³⁷ Eesti linnade vabrikutöölised moodustasid kriisi sügavseisu ajal 1933. aastal 1934. aasta linnarahvastikust vaid 4,6 ja linna-proletariaadist 7,9%. 1922. aastal oli viimane näitaja veidi kõrgem, nimelt 8,5%. Võrreldes teiste kapitalistlike riikidega oli see suhtarv madal, mis kinnitab veel kord kodanliku Eesti ühiskonna agrarset iseloomu.

1930. aastal asus Eesti linnades 198, maal 65 ja alevites 10 suurkätist (72,5, 23,8 ja 3,7%).³⁸ Linnades oli ülekaalus mineraalide töötlemine, tellise-, savi- ja kiviraiumistööstus; ühe klaasivabrikuga oli esindatud klaasitööstus. Ka metalli-, keemia-, naha- ja tekstiilitööstusettevõtted asusid peamiselt linnades. Alevites paiknesid enamasti tsemendi- ja savitööstusettevõtted. Puidutööstusest asusid lauavabrikud ja saeveskid peamiselt maal (linnades oli lauavabrikuid 18, alevites 2 ja maal 30). Üksikute linnade järgi jagunesid suurtööstusettevõtted järgmiselt: Tallinnas 116, Tartus 35, Pärnus 19, Narvas 9, Valgas 5, Viljandis 4, Rakveres 3, Võrus 3, Nõmmel, Türil, Põltsamaal ja Tapal igas üks.³⁹

1933. aasta teisel poolel algas tööstuses tõus, 1935. aastal olid kriisiraskused nii tööjõu rakendatuse kui ka toodangu osas juba ületatud.⁴⁰ Töölise arv suur- ja kesktööstuses tõusis 1935. aastal 41,3 tuhandeni (1934. aastal oli see 34,9 tuhat ja 1933. aastal 30,6 tuhat⁴¹) ning saavutas enam-vähem 1923. aasta taseme.

Enne kui jätkata tööliklassi avangardi, s. o. vabrikutöölise kihi analüüsi, peatugem Eesti linnade tööliklassi ligilähedasel üldstruktuuril 1934. aastal.

³¹ S e m p e r, P. Toodang ja tööjõud suurtööstuses 1934. a. — Eesti Statistika, 1936, nr. 171(2), lk. 84—100; S ö r m u s, R. Tööolud tööstuses 1933. a. I poolaastal. — Eesti Statistika, 1933, nr. 10, lk. 582—587.

³² O R K A, f. 969, nim. 3, s. 2, l. 68 jj.

³³ Tallinna Teataja, 1931, 14. märts.

³⁴ Suurtööstustöötajate arvu kohta ettevõtete kaupa vt. O R K A, f. 1831, nim. 1, s. 1157, l. 37 jj.

³⁵ S e p r e, O. Eesti kodanlik riik monopolide teenistuses, lk. 47.

³⁶ O R K A, f. 891, nim. 1, s. 643, l. 5, 38, 53, 65.

³⁷ С т а р о д у б с к и й П. В. Упадок фабрично-заводской промышленности в буржуазной Латвии. Рига, 1952, lk. 87.

³⁸ G r e p, E. Suur- ja kesktööstuse leving linnades, alevites ja maal 1930. a. — Eesti Statistika, 1932, nr. 130(9), lk. 524.

³⁹ S a m a s.

⁴⁰ R a n n e s, A. Suurtööstustoodang ja selle struktuur. — Konjunktuur, 1940, nr. 67/68, lk. 316—324.

⁴¹ V a b a M a a, 1936, 19. märts; O R K A, f. 1831, nim. 1, s. 4714, l. 4.

Nagu tabelist 2 selgub, oli töölisklassi osatähtsus linnarahvastikus langenud 1922. aastaga võrreldes ühe protsendi võrra. Absoluutselt oli töölisi kõige rohkem endiselt Tallinnas, Tartus ja Narvas, kusjuures töölisklassi osatähtsus teiste klasside suhtes oli kõige suurem endiselt Narvas (67,3%) ja Tallinnas (60,0%). Valga (57,9%) oli langenud teiselt kohalt kolmandale. Alevite rahvastikus oli töölisklassi osatähtsus veidi tõusnud. Töölisklassi vertikaalstruktuuris valitsesid endiselt Tallinn (45,4%), Tartu (15,7%) ja Narva (7,8%). Nende kolme linna osatähtsus oli teiste linnaliste keskustega võrreldes langenud 77%-lt 69%-ni. Linnaproletaarlaste osatähtsus kogu Eesti linnarahvastikus moodustas Tallinnas 26,2, Tartus 9,1, Narvas 4,5 ja Pärnus 3,4%. Linnaproletaarlaste osakaal Eesti linnarahvastikus oli 57,8%.

Töötava rahvastiku osatähtsus oli Eesti linnaproletariaadis sama mis 1922. aastal, s. o. 57%, üksikute linnade kaupa oli toimunud pisemaid muutusi. 1922. aastaga võrreldes töötas Eesti linnade töölisklassist 1934. aastal tööstuses umbes 3% rohkem inimesi. See näitaja oli tõusnud ka Narvas ja Tallinnas, mis demonstreerib teatud industriaalseid nihkeid kodanlikus Eestis.

Paaegu kõigis Euroopa riikides kasvas imperialismiperioodil tööstusrahvastiku osatähtsus. Tööstustöölise sotsiaal-majanduslik potentsiaal oli tegelikult nende arvust suurem, sest tööstusproletariaat oli oma koostiselt ühtlasem kui teised proletaarsed kihid. Tal oli arenenum ühtekuuluvustunne ja poliitiline teadlikkus. 1934. aastal töötas kogu kodanliku Eesti tööstuses 100,5 tuhat inimest ehk 21,7% töötavast rahvastikust. Neist oli eestlasi 88,1%, ülejäänud olid teistest rahvustest.⁴²

Kaubandustöölise osatähtsus oli tõusnud linnades aastail 1922—1934 6,9%-lt 9,3%-ni, transpordi- ja sidetöölise oma aga langenud 9,6%-lt 8,8%-ni (Paldiskis 22,9, Valgas 14,9, Tallinnas 10,6%). Ühiskondliku tegevuse sfääris töötas 6,8, muudel aladel 23,1 ning põllumajanduses 5% linnade töölisklassist.

Andmete puudumise tõttu on võimatu teha kindlaid järeldusi isiku- ja majateenijate arvu muutumise kohta kodanliku võimu viimastel aastatel. Võib oletada, et aastaid kestnud majanduslik madalseis ei jätnud ka ses osas negatiivset mõju avaldamata: kokkuhoiu eesmärgil loobusid nii mitmedki kodanlased teenijaist. Seda kinnitavad kaudselt tööbörside andmed: majateenijaid on töötsijaina tööbörsidel ja era-vahetalituskontoreis registreeritud rohkem kui näiteks aastail 1922—1923.⁴³

1936. ja 1937. aastal tõusis töölise arv tunduvalt, nimelt üle 30%.⁴⁴ Riiklike investeeringute mõjul elustus kriisijärgseil aastail ka eraettevõtlus. Mõningal määral laienes tootmisvahendeid tootev tööstus.⁴⁵ 1937. aastal kasvas tootmisvahendite toodang eelmise aastaga võrreldes ligi 25%, tarbekaupade toodang 6,6%.⁴⁶ Suurim tööstusharu nii töötajate arvu kui ka toodangu hulga poolest oli 1938. aastani tekstiilitööstus. Sellest peale algas teatud tagasimine, eriti puuvillatööstuses. Aastail 1936—1938 näitas juurdekasvu toiduainetetööstuse netotoodang (suurenes 34%). Selle tööstusharu toodangu koguväärtusest andis poole tubakatööstus. Netotoodangus näitas tõusu ka metallitööstus, eriti masinate, põllutööriistade, telefoni- ja radioaparaatide tootmine. Mõnes tööstusharus (näi-

⁴² Kadaja, R. Vähemusrahvused Eestis. Tähisted II. Tartu, 1936, lk. 29—55. Soome tööstuses oli 1940. a. tegev 26,3% rahvast; vt. Waris, H. Suomalaisen yhteiskunnan rakenne, lk. 142.

⁴³ Sõrmus, R. Palgaliste arv ja tööolu. — Eesti Statistika, 1931, nr. 114(5), lk. 263.

⁴⁴ Sepre, O. Eesti kodanlik riik monopolide teenistuses, lk. 47.

⁴⁵ ORKA, i. 1831, nim. 1, s. 4568, l. 13.

⁴⁶ Sõrmus, R. Tööstus 1937. a. Majandusteated, 1938, nr. 6, lk. 115.

teks tselluloosi- ja paberitööstuses) vähenes netotoodang aastail 1936—1938 20%.

Tööstuse struktuuri muutudes suurenes ka töötajate üldarv: 1933. aasta 30 000-lt oli see 1937. aastaks tõusnud 52 000-ni; seega oli kriisielne kõrgseis ületatud rohkem kui 40% võrra.⁴⁷

Tööstuse mehhaniseerimine võimaldas kasutada rohkem naiste ja noorte tööjõudu.

Tabel 4

Eesti suurtööstustöölise sooline koostis 1. juulil 1936*

Tööstusharu	Mehi (%)	Naisi (%)
murrud	73,6	26,4
mineraalide tootmine	80,3	19,7
metallitööstus	93,6	6,4
keemiatööstus	75,3	24,7
nahatööstus	73,2	26,8
tekstiilitööstus	34,6	65,4
puidutööstus	68,9	31,1
paberitööstus	74,9	25,1
polügraafiatööstus	64,3	35,7
toiduainetetööstus	40,8	59,2
kehakattetööstus	25,8	74,2
ehitustööstus	91,9	8,1
elektri- ja gaasijaamad	94,4	5,6
puhastustööstus	10,6	89,4

* ORKA, f. 1831, nim. 1, s. 1108, l. 31.

Tabelist ilmneb, et kõige feminiinsem tööstusharu oli puhastustööstus (89,4%), järgnesid kehakattetööstus (74,2%), tekstiilitööstus (65,4%) ja toiduainetetööstus (59,2%). Teistes tööstusharudes oli naiste osatähtsus väiksem kui 50%. Kõige maskuliinsem tööstusharu oli elektri ja gaasi tootmine (94,4%). Järgnes metallitööstus (93,6%),⁴⁸ kus ka tööliste palk oli kõige kõrgem. Mineraalide tootjate seas oli mehi 80,3%, paberitootjate seas 74,9%.

Võiks oletada, et tööstuse arenedes naistööjõu rakendatus suurenes. Faktid kõnelevad aga vastupidist. 1927. aastal oli naiste osatähtsus Eesti suurtööstuses 40,7%, 1932. aastal 39,5%, 1934. aastal 35,6% ja 1936. aastal 36%⁴⁹ (näiteks Soomes oli see 1940. aastal vaid 30%⁵⁰). See asjaolu kõneleb sellest, et 1930. aastail arenes Eestis kiiremini just tootmisvahendeid tootev tööstus, kus olid eelkõige rakendatud mehed.

K. Marx kirjutab: «Nii vabrikuis sõna otseses mõttes kui ka kõigis suurtes töökodades, kus on kasutusel masinad või vähemalt on läbi viidud kaasaegne tööjaotus, vajatakse hulgaliselt alaealisi meestöölisi.»⁵¹ Ka Eesti vabrikutööstuses kasutati alaealist tööjõudu, kuid mitte eriti laialdaselt.⁵²

Olulised muutused toimusid töölisklassi professionaalses koostises, eriti

⁴⁷ ORKA, f. 1831, nim. 1, s. 4568, l. 12.

⁴⁸ Soomes oli sel tööstusalal mehi veidi vähem rakendatud (91,0%); vt. Waris, H. Suomalaisen yhteiskunnan rakenne, lk. 153.

⁴⁹ ORKA, f. 1831, nim. 1, s. 108, l. 31.

⁵⁰ Waris, H. Suomalaisen yhteiskunnan rakenne, lk. 146.

⁵¹ Marx, K. Kapital, I kd., lk. 557.

⁵² ORKA, f. 1831, nim. 1, s. 1102, l. 9; Elango, O. Eesti kapitalismi ajutise, ebakindla stabilisatsiooni aastail (1925—1929), lk. 36.

just tööstuse spetsialiseerumise jätkudes, kuid sellel, samuti töölisklassi demograafilisel koostisel ja kontsentratsioonil ettevõtete liikide kaupa käesolevas töös pikemalt ei peatuta (viimast on valgustanud O. Sepre⁵³).

Aastail 1935—1937 muutus Eesti tööstustoodangu mahtu ja töölisklassi arvukust määravaks teguriks sõjakonjunktuur, s. o. Saksamaa militariseerumine, mis oli ka paljude teiste imperialistlike riikide tööstuse tõusu hoovaks. See aga oli näilik õitseng, mis polnud tingitud rahvamajanduse sisemisest tugevusest. Kodanliku Eesti majandus arenes imperialistlike riikide huvidest mõjustatuna ja sõltus suurel määral suurriikide, eriti fašistliku Saksamaa majanduspoliitikast.

1939. aasta alguseks oli Eesti tööstusproletariaat muutunud veelgi arvukamaks ja tugevamaks. Kui 1920. aastal oli Eesti linnades ligikaudu 100 suurläbitist, siis 1939. aastal oli neid neli korda rohkem ja nende tööliste arv oli tõusnud 15 000-lt 40 000-ni ehk pisut üle 2,5 korra. Kõigi tööstustööliste arv oli aastail 1923—1939 kasvanud 44%⁵⁴. Teiste kapitalistlike riikidega võrreldes on see küllalt väike kasv ja kui kõrvutada seda tööstuse sõjaeelse tasemega, siis näeme isegi tagasiminekut. Pealegi oli kasv väga ebaühtlane, tõusud vaheldusid mõõnadega. Eestis oli vahepeal loodud palju väikeettevõtteid, eriti pudukaupade, rõivastus-, jalatsi-, polügraafia- ja toiduainetetööstuses, mida kaitsesid kõrged tollid. See aga pidurdas töölisklassi kontsentreerumist.

Tabel 5

Eesti linnade ning alevite suurläbitiste ja tööliste arv tööstusharude kaupa
1939. aastal *

Tööstusharu	Ettevõtete arv	Tööliste	
		arv	%
mineraalide töötlemine	19	1909	4,8
masina- ja metallitööstus	74	6441	16,1
keemiatööstus	25	1716	4,3
nahatööstus	14	596	1,5
tekstiilitööstus	64	12 993	32,5
paberi-, puidu- ja metsatööstus	48	5118	12,8
polügraafiatööstus	31	1858	4,7
toidu- ja maitseainetetööstus	48	4322	10,8
rõivastus-, pudukaupade- ja jalanõudetööstus	24	1158	2,9
elektrijaamad, gaasi- ja vesivarustus	7	1018	2,5
ehitustööstus	38	2483	6,3
muud	6	318	0,8
Kokku	398	39 930	100,0

* ORKA, f. 1831, nim. l. s. 4652, l. 1—16; s. 4958.

Tabeli 5 andmeil on 1920. aastaga võrreldes kõige rohkem kasvanud toidu- ja maitseainetetööstuse tööliste arv — üle 20 korra. Üle kümne korra on suurenenud ehitustööliste ja üle nelja korra keemiatööliste arv. Teistes tööstusharudes on kasv väiksem. Endiselt on kõige suurem osakaal tekstiilitööstusel (32,5%), järgnevad masina- ja metallitööstus (16,1%) ning paberi-, puidu- ja metsatööstus (12,8%).

Geograafilisest aspektist vaadatuna asus kodanliku perioodi lõpul

⁵³ Sepre, O. Eesti kodanlik riik monopolide teenistuses, lk. 50 jj.

⁵⁴ Sepre, O. Eesti kodanlik riik monopolide teenistuses, lk. 47. 1938. a. algul oli Eesti suurtööstuses 45 000 töölit; vt. ORKA, f. 1831, nim. l. s. 4305, l. 42. Suur- ja kesktööstusettevõtete töötajate arvu kohta l. III 1940 vt. ORKA, f. 1831, nim. l. s. 4304, l. 1—6.

kõige rohkem vabrikutöölisi Tallinnas (61,75%) ja Narvas (13,24%), järgnesid Tartu (8,42%), Pärnu (4,72%), Viljandi (2,14%) ja Sindi (2,07%). Need kujunesidki põhilisteks revolutsioonikeskusteks 1940. aastal, sest tööstusproletariaadi tugevnemine oli sotsialistliku revolutsiooni oluline eeldus. 1. märtsil 1940 oli Eesti suur- ja kesktööstuses vaid 2,7% vähem töölisi kui aasta tagasi.⁵⁵ Seega säilistas Eesti tööstus esimese sõja-poolaasta lõpuks võrdlemisi kõrge tegevusastme ja ka tööliklass oluliselt ei vähenenud.

Võib üsna kindlalt oletada, et Eesti linnaproletariaadi osatähtsus tõusis 1940. aasta sotsialistliku revolutsiooni eelõhtuks vähemalt 60%-ni, mis moodustab linnarahvastiku üldarvust umbes 223 000 inimest. Sellest kuulusid 40 000 inimest ehk 18% tööliklassi avangardi, suurtööstustöölise hulka, kes Eestimaa Kommunistliku Partei juhtimisel koos teiste proletaarse kihtidega kukutasid lõplikult kodanluse ja taaskeh-testasid nõukogude võimu Eestis.

⁵⁵ ORKA, f. 1831, nim. 1, s. 4480, l. 88.

Eesti NSV Teaduste Akadeemia
Ajaloos Instituut

Toimetusse saanud
12. V 1977

P. ПУЛЛАТ

ИЗМЕНЕНИЯ В РАЗДЕЛЕНИИ ОБЩЕСТВЕННОГО ТРУДА И ФОРМИРОВАНИЕ РАБОЧЕГО КЛАССА В ГОРОДАХ БУРЖУАЗНОЙ ЭСТОНИИ

Резюме

Разрыв экономических связей с Россией привел к отставанию эстонской экономики в условиях буржуазной диктатуры, что в свою очередь обусловило существенные изменения в профессиональном и социальном составе городского населения.

Значительными оказались сдвиги в структуре рабочего класса эстонских городов, где в 1917 г. проживало примерно 200 000 рабочих, а к 1922 г. их количество сократилось до 155 000. Накануне первой мировой войны, в 1914 г., в Эстонии насчитывалось 46 000 фабричных рабочих, в 1920 г. их оставалось только 15 000. К 1922 г. доля рабочих в городах Эстонии составляла менее 60% населения. В абсолютном отношении больше всего рабочих было в Таллине, Тарту и Нарве, при этом их удельный вес был наибольшим в населении Нарвы (67,5%), Валги (63,7%) и Таллина (60,5%). По сравнению с дооктябрьскими годами выросло количество рабочих в Тарту. Из-за разрушения целлюлозной фабрики «Вальдгоф» во время первой мировой войны Пярну в этом плане уступил свое третье место. Достаточно высокой была доля рабочего класса в структуре населения поселков (58,8%), прежде всего Синди, Кярдла, Кунда и Тюри. В 1922 г. удельный вес фабричных рабочих в городском пролетариате Эстонии составлял около 8,5%, в 1917 г. — 27,3%. Если в 1913 г. в промышленности Эстонии трудилось около 70 000 рабочих, то в первой половине 1923 г. общая численность рабочих в промышленности буржуазной Эстонии составляла около 45 000 человек, или 65% довоенного уровня.

В кризисные 1929—1933 гг. число рабочих сократилось еще примерно на 25%. В 1922—1934 гг. удельный вес рабочего класса в городском населении Эстонии снизился на 1%. Количество рабочих оставалось наибольшим в Таллине, Нарве и Тарту. Доля рабочих относительно других классов по-прежнему самой большой была в Нарве (67,3%) и Таллине (60,0%). За ними следовал теперь город Валга. До 1938 г. среди отраслей промышленности как по численности рабочих, так и по объему продукции выделялась текстильная.

К началу 1939 г. численность промышленного пролетариата в городах Эстонии значительно выросла, в крупной промышленности — до 40 000 человек. В 1923—1939 гг. количество промышленных рабочих буржуазной Эстонии увеличилось на 44%, в 1920—1939 гг. наиболее значительно в пищевой промышленности.

В последние годы буржуазного периода больше всего фабричных рабочих проживало в Таллине (61,7%) и Нарве (13,2%). За ними следовали Тарту, Пярну, Вильянди и Синди.

В канун социалистической революции 1940 г. эстонский городской пролетариат составлял примерно 60% населения, или около 223 000 человек. 40 000 человек из них, или 18%, принадлежали к промышленному пролетариату.

*Институт истории
Академии наук Эстонской ССР*

Поступила в редакцию
12/V 1977

R. PULLAT

VERÄNDERUNGEN IN DER GESELLSCHAFTLICHEN ARBEITSTEILUNG UND ENTSTEHUNG DER ARBEITERKLASSE IN DEN STÄDTEN DES BÜRGERLICHEN ESTLANDS

Zusammenfassung

Das Abflauen der wirtschaftlichen Beziehungen zu Rußland bedingte die wirtschaftliche Rückständigkeit und den agrarischen Charakter des bürgerlichen Estlands. Die Entstehung neuer, verhältnismäßig kleiner Unternehmen vermochte den allgemeinen Verfall der Industrie nicht auszugleichen. Sogar in den Jahren der industriellen Orientierung blieb die Industrieproduktion unter dem Vorkriegsstand. Das führte zu wesentlichen Wandlungen in der sozialen und beruflichen Struktur der Stadtbevölkerung.

Wichtige Veränderungen kamen auch in der Struktur der Arbeiterklasse der estnischen Städte zustande. Gab es 1917 in den estnischen Städten etwa 200 000 Arbeiter, so war diese Zahl in 1922 auf 155 000 herabgesunken. Vor dem Krieg, im Jahre 1914, waren in Estland 46 000 Fabrikarbeiter beschäftigt, im Jahre 1920 bloß 15 000. Zum Jahre 1922 war der annähernde Anteil der Arbeiterklasse an der gesamten Stadtbevölkerung Estlands unter 60% gesunken. Am größten war die absolute Arbeiterzahl in Tallinn, Tartu und Narva, ihr prozentueller Anteil an der gesamten Stadtbevölkerung aber stellte sich wie folgt: Narva 67,5%, Valga 63,7% und Tallinn 60,5%. Im Vergleich zur Periode vor dem Oktober 1917 vergrößerte sich die Arbeiterzahl in Tartu; Pärnu dagegen büßte die frühere dritte Stelle ein, nachdem die Zellulosefabrik «Waldhof» im Ersten Weltkrieg zerstört worden war. Ziemlich hoch war das spezifische Gewicht der Arbeiterklasse in der Klassenstruktur der Flecken (58,8%), was besonders den Arbeitersiedlungen von Sindi, Kärda, Kunda und Türi geschuldet war. Die Fabrikarbeiter bildeten im städtischen Proletariat Estlands in 1922 bloß 8,5%. In 1917 betrug dieselbe Kennziffer für Tallinn 27,3%. Beschäftigte die gesamte estnische Industrie in 1913 ungefähr 70 000 Arbeiter, so betrug die Gesamtzahl der Arbeiter in der Industrie des bürgerlichen Estlands in der ersten Hälfte des Jahres 1923 45 000, d. h. 65% vom Vorkriegsstand.

In den Krisejahren 1929—1933 sank die Arbeiterzahl um etwa 25%. In 1922—1934 verringerte sich der ungefähre Anteil der Arbeiterklasse in den estnischen Städten um ein Prozent. Die absolute Arbeiterzahl war in Tallinn, Narva und Tartu nach wie vor am größten, mit den anderen Klassen verglichen aber war der Anteil der Arbeiterklasse in Narva und Tallinn am größten (67,3% und 60,0%), während Valga von der zweiten Stelle auf die dritte sank (57,9%). Sowohl der Arbeiterzahl als dem Produktionsumfang nach war die Textilindustrie bis 1938 der wichtigste Industriezweig.

Zum Anfang des Jahres 1939 war die Zahl des Industrieproletariats — der Vorhut der städtischen Arbeiterschaft Estlands — noch mehr gewachsen. Die Zahl der Arbeiter der Großindustrie erreichte in den estnischen Städten 40 000. Die Gesamtzahl der Industriearbeiter wuchs im bürgerlichen Estland in 1923—1939 um 44%. In 1920—1939 vergrößerte sich am meisten die Zahl der Arbeiter der Lebensmittelindustrie.

Vom geographischen Aspekt aus gesehen gab es am Ende der bürgerlichen Periode am meisten Fabrikarbeiter in Tallinn (61,7%) und Narva (13,2%); es folgten Tartu, Pärnu, Viljandi und Sindi.

Man kann mit Sicherheit annehmen, daß das spezifische Gewicht des estnischen städtischen Proletariats am Vorabend der sozialistischen Revolution des Jahres 1940 mindestens 60% ausmachte, d. h. — absolut ausgedrückt — etwa 223 000 Personen, wobei 18% oder 40 000 Personen in der Großindustrie tätig waren.

*Institut für Geschichtsforschung
der Akademie der Wissenschaften der Estnischen SSR*

Eingegangen
am 12. Mai 1977